

UVODNIK

Pretežni del tokratne obsežne številke predstavljajo razprave, pripravljene na podlagi prispevkov na *Amfiteatrovem* mednarodnem simpoziju, ki je na temo »Avantgardna umetnost, gledališče in revolucioniranje razmerja med periferijo in središčem / Connecting Avant-Gardes and Theatre: How to Revolutionise the Relationship between the Periphery and the Centre« potekal med 9. in 11. oktobrom 2024 v prostorih Slovenskega gledališkega inštituta (SLOGI) v Ljubljani. Organizirali so ga Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Slovenski gledališki inštitut, revija za teorijo scenskih umetnosti *Amfiteater* in Slovensko društvo za estetiko. Vodja simpozija je bil dr. Tomaž Toporišič.

Cilj simpozija je bil kartirati različne geografske in zgodovinske poskuse revolucioniranja razmerja med periferijo in središčem v Evropi ter zunaj nje – najprej v času zgodovinskih avantgard dvajsetih let 20. stoletja, potem neoavantgard šestdesetih ter sedemdesetih let, nato postavantgard ob prelomu tisočletja in končno sodobnih radikalnih odrskih praks v 21. stoletju. Zadal si je nalogo preveriti, ali so v različnih nacionalnih, političnih in estetskih kontekstih neoavantgarde, postavantgarde in sodobna angažirana umetnost ponovno obudile nekaj osnovnih idej konstruktivističnih, futurističnih, ekspresionističnih, nadrealističnih, suprematističnih in drugih utopičnih vizij. Obenem si je simpozij zastavil vprašanje, kako so avantgardne umetniške prakse poskušale postaviti nove mostove med Vzhodom in Zahodom, s čimer so se uprle asimetriji mednarodnih umetniških sil, revolucionirale odnos med periferijo in središčem ter na novo opredelile tako centralnost kot obrobje.

Tematski sklop prve številke letošnjega *Amfiteatra* tako prinaša sedemnajst izvirnih razprav v slovenskem in angleškem jeziku. Nekaj razprav z omenjenega simpozija je predvidenih še za naslednjo številko.

Večina avtorjev člankov se tematike periferije in središča v umetnosti avantgard loteva ob razpravljanju o posameznih primerih, še posebej tistih, ki oporekajo reprodukciji modela središče-periferija.

Tomaž Toporišič analizira štiri ključne cikle revolucioniranja razmerja med *mainstreamom* in eksperimentalnim gledališčem v Sloveniji in bivši Jugoslaviji: neoavantgardo in neomodernizem sedemdesetih, politično gledališče osemdesetih, post- in retroavantgarde devetdesetih let ter postpostdramsko dokumentaristično gledališče 21. stoletja.

Dariusz Kosiński se problematike središča in periferije loteva prek analize strategij, ki jih je razvijal poljski režiser Jerzy Grotowski, eden najpomembnejših predstavnikov gledališke avantgarde druge polovice 20. stoletja.

Knut Ove Arntzen pregleda razvoj avantgardnega gledališča na Norveškem skozi celotno 20. stoletje in ugotavlja, da je bila to zaradi močne ibsenovske tradicije sprva manj vidno.

Petra Ježková analizira t. i. Rádlove albume, zvezke s kolaži, ki prikazujejo avtentičen vpogled v način dela vodilnih predstavnikov češke medvojne gledališke avantgarde.

Barbara Orel v svojem prispevku opredeljuje Žižkov koncept ailuzionističnega gledališča in pokaže, kako ga je režiser razvijal v dialogu z drugimi reformatorji gledališča, zlasti s praškimi avantgardisti, in kako ga je udejanjal v gledaliških uprizoritvah med letoma 1937 in 1947.

Razprava Kristine Pranjić prek prikaza jugoslovanske avantgarde kot dinamičnega omrežja zagovarja branje marginalnih avantgard, ki razkriva globalne mreže odpora proti zahodnocentričnim narativom modernosti.

Gašper Troha se sprašuje o pristnosti avantgardnega gledališča Petra Božiča in njegove zgodnje drame primerja z deli Becketta ter Ionesca iz francoskega središča, ki jih je Božič videl ali bral v Sloveniji.

Lada Čale Feldman se loteva fenomena dubrovniškega Študentskega gledališča Lero, ustanovljenega leta 1968, in obravnava njegovo geokulturno ter kronopolitično/poetično pozicijo.

Tery Žeželj skozi perspektivo koncepta »šibke avantgarde« Ewe Majewske obravnava bogato in raznoliko umetniško prakso vojvodinske umetnice Bogdanke Poznanović.

Aldo Milohnič se posveča osvetljevanju slabo raziskanega sodelovanja italijanskega futurista Prampolinija z začetnikoma slovenske plesne umetnosti Václavom Vlčkom in Lidijo Wisiak.

Manca Lipoglavšek pa se loteva kontradiktorne teme diskurza o spolu v italijanskem futurizmu.

Darko Štrajn reflektira zapuščino avantgard v družbenih, kulturnih in političnih kontekstih ter (ne)moč njenih subverzivnih gest in intervencij.

Sanita Duka obravnava esej »Neapelj« Asje Lācis in Walterja Benamina kot študijo primera, ki uporablja flanerstvo kot ustvarjalno strategijo.

Ana Kocjančič razpravlja o pomenu dela ukrajinskega scenografa Vasilija Uljaniščeva za usmeritev slovenske scenografije v avantgardne tokove v tridesetih letih 20. stoletja.

Lela Angela Mršek Bajda premišluje o meji med kulturnim središčem in obrobjem na primeru Neue Slowenische Kunst.

Aleš Vaupotič in Narvika Bovcon se lotevata natančne analize neoavantgardnih performansov Nuše in Sreča Dragana ter kasnejših novomedijskih projektov Sreča Dragana v luči filozofije in teorije novomedijske umetnosti.

Nenad Jelesijević v članku, ki zaključuje tematski blok, kritično premisli pojem avantgardnosti.

Zunaj tematskega bloka je objavljena razprava Jake Smerkolja Simonetija o seriji predavanj-performansov *Spolna vzgoja II.* v režiji Tjaše Črnigoj, ki jih analizira skozi perspektivo feminističnega gledališča.

Zvezek zaključuje recenzija Jakoba Ribiča, ki pretresa zbornik *Evropska avantgarda – sto let kasneje* (*The European Avant-Garde – A Hundred Years Later*, uredila Polona Tratnik), s čimer zaokrožuje tematiko avantgard, ki jim je posvečen pretežni del tokratne številke.

Maja Murnik